

המחירים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1971 עלו המחירים במידה ניכרת אף בהשוואה לשנות הגיאות שלפני המיתון. בכל מדדי המחירים נרשמה עלייה בשיעור 10 עד ל-13 אחוזים. מדד המחירים לצרכן עלה במשך השנה (דצמבר 1971 לעומת דצמבר 1970) ב-13.4 אחוזים והיה גבוה בממוצע שנתי ב-12 אחוזים. בשנת 1970, לעומת זאת, עלה המדד במשך השנה ב-10.1 אחוזים והיה גבוה בממוצע שנתי ב-6.1 אחוזים.

עלויות מחירים אלו הנן ניכרות למדי ביחס לתקופה הקצרה יחסית שבה התרחשו: מהמחצית השנייה של שנת 1970 ועד סוף שנת 1971 עלו המחירים בכ-23 אחוזים. בתקופות קודמות, פרט לראשית שנות החמישים, לא ארעו עלויות מחירים כה גבוהות במשך תקופה כה קצרה. עליית המחירים היתה מהירה במיוחד בחודשים שלאחר פיתוח הל"י, באוגוסט 1971, ולאחר ההיטל על היבוא באוגוסט 1970, אולם היא נמשכה גם בשאר התקופה הנדונה, ואף בחודשים הראשונים של 1972.

לוח ו' - 1

העלייה הממוצעת במחירי השימושים והמקורות, 1961 עד 1971

1971	1970	1969	ממוצע 1961—65	
13.0	7.5	3.5	7.0	צריכה פרטית
15.5	7.5	3.0	10.5	צריכה ציבורית
14.0	11.0	5.5	8.5	השקעה גולמית
14.0	8.0	4.0	8.0	סך השימושים המקומיים
14.0	3.0	4.5	13.0	יצוא
14.0	8.0	4.0	8.5	סך כל השימושים
15.5	4.5	5.5	11.0	יבוא
13.0	9.0	3.0	8.0	תוצר לאומי גולמי
14.0	8.0	3.5	8.5	סך כל המקורות

* היצוא על בסיס פו"ב בשער החליפין האפקטיבי וכולל את היצוא לשטחים המוחזקים.

** היבוא על בסיס סי"פ בשער האפקטיבי וכולל את היבוא מן השטחים המוחזקים.

המספרים מעוגלים עד לחמש עשרות.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בהתפתחות המחירים בשנת 1971 ניתן להבחין בין שתי תקופות. הראשונה הינה מתחילת השנה ועד לפיתוח באוגוסט — אז היתה עליית המחירים, שהושפעה מהגיאות בביקוש, מהירה יחסית, כ-4 אחוזים; והתקופה השנייה — מאוגוסט ועד סוף השנה, שבה היתה עליית המחירים גדולה מן העלייה בתקופה הראשונה — כ-9 אחוזים. בתקופה הראשונה התרכזה העליית המחירים

בשווקים מסויימים: מחירי הבשר עלו כתוצאה מעליית מחירים ניכרת בחו"ל ומחירי הדירות והשירותים החופשיים עלו בגלל לחצי ביקוש. בתקופה השנייה ניכרה ההשפעה הישירה של הפיחות על המחירים. בתקופה זו נמצא פורקן ללחצים, שהיו קיימים מצד הביקוש ועליות השכר. בחלקה הגדול מוצתה השפעת הפיחות עד סוף השנה — למרות העיכוב בעליית המחירים כתוצאה מההסדר שנעשה לאחר הפיחות עם היצרנים, שלפיו יכלו אלה למכור את המלאי שהצטבר ברשותם במחירים שלפני הפיחות במקום לשלם היטל על מלאי בשיעור הפיחות.

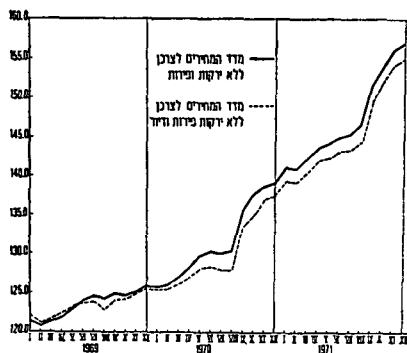
ממדי העלייה הניכרת במחירים בשנת 1971 הושפעו במידה רבה מלחצי הביקוש שהתגברו בשנה זו. כאינדיקטורים עיקריים ללחצים אלה משמשים הירידה שחלה ב־1971 בשיעורי האבטלה והעלייה בסך השימושים הסופיים בניכוי יבוא בטחוני ישרי. שתי התופעות הללו התרחשו על רקע פיחות הל"י בחודש אוגוסט, הייסופים בשערי מטבעות של כמה ארצות ביחס לדולר, עליית מחירים בחו"ל וצמצום תמיכות. אלה גררו התייקרות בהוצאות הייצור, שהיתה להן השפעה ישירה על המחירים ובעיקר על האצת קצב עליית המחירים.

סביר להניח, שלפיחות היתה השפעה דומיננטית בקביעת המחירים במחצית השנייה של 1972. (תוך פרק זמן של כ־4 חודשים לאחר הפיחות עלו המחירים בכ־8 אחוזים¹). קרוב לוודאי, שלולא התייקרות אלו בהוצאות הייצור לא היתה מתרחשת העלייה במחירים בתקופה כה קצרה, על אף הלחץ לעליית מחירים מצד הביקוש².

דיאגרמה 1'

מדד המחירים לצרכן 1969 עד 1971

(הבסיס: 1964=100)

מסקנות אלה מוצאות להן תמיכה בעובדה, שעליית המחירים אמנם חרגה ב־1971 מעבר להתייקרות הוצאות הייצור הנובעות מגורמים חיצוניים, אך עד סוף השנה לא היתה החריגה גדולה. ייתכן אפוא, שגם התייקרות הוצאות הייצור תרמה מצידה לעליית המחירים במשך השנה, בצד התרומה של ההתרחבות המהירה בביקוש³. אין ספק, שבתחומים שונים היה הביקוש הגורם הדומיננטי לעלייה במחירים; למשל, בתחום הדירות והשירותים החופשיים — מחירי הדירות עלו במשך 1971 בכ־36 אחוזים ומחירי השירותים החופשיים — בכ־18 אחוזים. בענפים אלו וכן בענף החקלאות חרגה עליית המחירים במידה ניכרת מהתייקרות הוצאות הייצור האקסוגניות. העלייה המהירה במחירים בראשית 1972 — הגם שקצבה היה אטי מזה שנמצא בחודשים שלפני כן — מצביעה על כך, שלחצי הביקוש החלו להיות דומיננטיים בתקופה זו בקביעת המחירים.

¹ קצב עליית המחירים מאוגוסט ועד סוף 1971 היה 1.8 אחוז לחודש, בדומה לזה של מחצית השנייה של 1970 (1.5). לעומת זאת, קצב העלייה המקביל של שנות הגיאות שלפני המיתון היה 0.8 אחוז לחודש בתקופה המקבילה. הדבר מעיד במידה רבה על השפעות הפיחות על המחירים במחצית השנייה של 1971 וכן של 1970 (לאחר ההיטל על היבוא).

² הניסיון של שנות הגיאות שלפני המיתון מלמד, שבעבר התרחשו עליות מחירים בשיעור העולה על 20 אחוזים (כזו שהתרחשה מאוגוסט 1970 ועד סוף 1971) בפרק זמן של קרוב לשלוש שנים.

³ התייקרות הוצאות הייצור האקסוגניות כוללת את הפיחות, הייסופים, עליות השכר כתוצאה מההסכמים הקיבוציים, התייקרות ההון בשיעור דומה לעליית השכר האקסוגנית ועליית מחירי היבוא בחו"ל. לגבי הצריכה הפרטית, מוערכת התייקרות זו בכ־12.5 אחוזים במשך השנה, בענף התעשייה בכ־13 אחוזים, בחקלאות — 10 אחוזים ובבנייה — 9 אחוזים בערך. בניכוי פריז ייצור מכל אומדן, מתקבלת העלייה המתחיבת במחירים. לשם פרטים ראה להלן וכן בנספח ו'—1. עקב ההנחות שביסוד החישוב יש להסיק על הבדל מובהק בין העלייה המתחיבת לעלייה בפועל רק כשהפרשים הם גבוהים.

ההתרחבות המוניטרית שהיתה מהירה מאוד הכתיבה את ממדי הביקוש ב־1971 וסייעה להרחבת האינפלציה; אולם ניתן לומר, שלא כל השפעות הגידול באמצעי התשלום באו לידי ביטוי בגלל קיומם של פיגורים. במלים אחרות, יש להניח, שהגידול באמצעי התשלום, שהתרחש במחצית השנייה של 1971, ישפיע על המחירים ב־1972. נוסף על כך, חלק מהגידול באמצעי התשלום הופנה לשוקי הכספים ולשוק הדירות והמגרשים בעיקר בגלל גורמים ספקולטיביים, כך שהלחץ על שוק המוצרים והשירותים היה חלש יותר.

אשר למחירים היחסיים, הפיחות ב־1971 והיטל היבוא ב־1970, שהוטלו בעיקרם על מוצרים, הביאו לסטייה ממגמת העלייה ארוכת הטווח במחירי השירותים ביחס למחירי המוצרים שבמדד המחירים לצרכן. מחירי השירותים החלו לרדת באופן יחסי למחירי המוצרים מאוגוסט 1970. מפנה חל ברביע השני של שנת 1971 — אז בלט גידול מהיר יחסית במחירי השירותים, והוא המשיך עד סוף 1971. הדבר משקף את תנאי הביקוש הגואים בשוק, שאפשרו למספקי שירותים אלו לחזור למגמה של עלייה גבוהה במחירי היחסי של השירותים.

2. הגורמים להתפתחות המחירים

במשך שנת 1971 עלה מדד המחירים לצרכן ב־13.4 אחוזים — שיעור הגבוה במקצת מהעלייה שהיתה במשך 1970. עלייה בסדרי גודל דומים היתה בשאר מדדי המחירים. במחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה חלה עלייה של 10.3 אחוזים במשך השנה בהשוואה ל־11.3 אחוזים במשך שנת 1970. שינויים אלו במחירים הם גבוהים בשיעור ניכר מאלה שארעו בשנים הקודמות — באלה שררה יציבות יחסית במחירים — והם אף עולים על עליות המחירים בשנות הגאות 1960 עד 1965 — אז עלה מדד המחירים לצרכן ב־7—8 אחוזים במוצע לשנה.

התפתחות זו של המחירים יש לבחון ביחס למשך התקופה שבה התרחשה. קצב עלייה כזה הנו חסר תקדים במשק הישראלי, להוציא את השנים הראשונות לקום המדינה, שהתקיים בהן קיצוב ופיקוח במשק. במשך קרוב לשנה ומחצית השנה, מאוגוסט 1970 עד סוף 1971, התרחשה עליית מחירים העולה על 20 אחוזים. עיקר העלייה התרחשה בתקופה שלאחר ייקור היבוא (יש לציין, שגם בתקופה שלאחר פיתוח 1962 — במשך השנתיים שלאחר מכן — התרחשה עלייה מהירה, אם כי איטית מזו האחרונה). עלייה מהירה זו בפרק זמן כה קצר היא תולדה של כמה תהליכים שארעו בשנתיים האחרונות: הראשון, השתחררות מלחצים, בעיקר מוסדיים, לריסון מחירים ושכר; השני, התפתחות גורמים בעלי השפעה כמותית גדולה, שהעלו את הוצאות הייצור; והשלישי, העלייה באמצעי התשלום — באלה היה גידול בשיעור 28 אחוזים במשך 1971 בלבד.

התהליך הראשון התפתח כתולדה של הסכם עסקת החבילה ופעולתן של ועדות המחירים. אחד הסעיפים של ההסכם הזה, שנחתם בינואר 1970 בין הממשלה, ההסתדרות ולשכת התיאום של האיגודים הכלכליים, חייב את המעסיקים שלא להעלות מחירים בדרך ישירה או עקיפה כתוצאה מתוספת שכר, רכישת איגרות חוב ותשלומים שונים. אך עליות השכר שהתרחשו במשך תקופה זו גררו לחצים לעליות מחירים, ולחצים אלה באו לידי ביטוי בעליית המחירים המהירה שנתרחשה אחרי הטלת היטל על היבוא באוגוסט 1970 ולאחר הפיחות באוגוסט 1971.

התהליך השני קשור לעלייה הניכרת בהוצאות הייצור הנובעות מהתייקרות היבוא ב־1970 וב־1971. אלו יצרו לחצים ישירים מצד ההוצאות לעליית מחירים. אין ספק, שאינפלציה של ביקוש, שהסתייעה בהתרחבות המוניטרית המהירה, תרמה במידה רבה לעליית המחירים התלולה בתקופה הקצרה יחסית. בראשית 1970 הגיע המשק לתעסוקה מלאה ובהדרגה גדל והלך הביקוש לעובדים שלא בא על סיפוקו. על רקע תעסוקת היתר הביא הגידול המהיר בביקוש, ובעיקר בהשקעות וביצוא, לעליות מחירים, שחרגו מעבר למה שנתחייב מהלחץ מצד ההוצאות — עליות אלה נתרשו

תרומות קבוצות מוצרים ושירותים לעלייה הכללית

בממד המחירים לצרכן, 1970 ו-1971

התרומה (באחוזים) למדד ב-1971			התרומה (באחוזים) למדד ב-1970			משקל (1969=100.0)
אוגוסט- דצמבר	ינואר- יולי	ינואר- דצמבר	אוגוסט- דצמבר	ינואר- יולי	ינואר- דצמבר	
(אחוזים)			(אחוזים)			(אלפיות)
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל תרומת מדד המחירים לצרכן
11.1	22.5	14.9	8.8	63.2	23.7	דיור
18.9	-5.0	11.3	11.9	-20.8	2.9	ירקות ופירות
6.7	32.5	14.9	2.8	1.5	2.6	בשר ומוצרי
11.1	22.5	14.9	10.8	23.1	13.9	שירותים תופשיים
27.8	27.5	27.6	24.4	29.1	25.6	סעיפים מבוקרים
11.1	10.0	10.4	15.7	15.1	15.7	מוצרים ובני-קיימא
13.3	-10.0	6.0	25.6	-11.2	15.6	שאר סעיפים

* התרומה מתקבלת על ידי מכפלת המשקל של הסעיף המתאים בעליית מחירו מחולק בעליית המחירים של המדד. לשם פרטים על המרכיבים של הקבוצות ראה לוח ו' 5.

ה מ ק ו : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבורי בנק ישראל.

גם בתחומים שבהם היה הלחץ הזה קטן יותר. עם זאת, קרוב לוודאי, שללא ההתייברויות בהוצאות הייצור, בעיקר אלו שנבעו מגורמים חיצוניים, כגון: פחות ייסופים, הסכמי שכר, עליית מחירים בחו"ל, היתה עשויה להתרחש עליית מחירים מהירה שמקורה בביקוש בתקופה ארוכה יותר¹. אכן, בתקופת הגיאות שלפני המיתון היתה עלייה דומה במחירים (בשיעור 20 אחוזים ויותר), שהתרחשה בפרק זמן של כשלוש שנים. עיקר השפעת ההוצאות הוא איפוא בהאצת קצב עליית המחירים².

צירופן של השנים 1970 ו-1971 יחד אינו מקרי. בשנתיים אלו חל בחודש אוגוסט ייקור רשמי של היבוא בשיעור דומה. עיקר עליות המחירים התרחשו בשתייהן לאחר אוגוסט, והעלייה מחודש זה ועד לסוף השנה היתה דומה, פחות או יותר, בשתי השנים. אולם כחודש עד חודשיים לאחר הפיחות באוגוסט 1971 היו עליות המחירים נמוכות בהשוואה לתקופה המקבילה ב-1970. הסיבה נעוצה בפטור מהיטל המלאי שניתן לאחר הפיחות באוגוסט 1971.

¹ עליית המחירים, המבוססת על תחזיות שונות לגבי שנת 1971, היתה נמוכה בשיעור בולט מזו שאירעה בפועל. בעיקר אמור הדבר לגבי המחצית השנייה של 1971, בעוד שהעלייה הנחזית במחצית הראשונה תאמה, פחות או יותר, את העלייה בפועל. תחזיות אלו מתבססות על קשרים כלכליים בין מחירים ובין אבטלה, שכר, יבוא ואמצעי תשלום. ראה נספח ו' 2.

² עדות לכך היא האווירה הכללית של עליית מחירים שהנה תולדה של פיחות. בתקופה כזו נוצר מעין פורקן להעלאת מחירים. בתקופות אחרות של גיאות בביקוש, לעומת זאת, כרוכה העלאת מחירים מצד הייצור ב"הוצאות" (אבדן לקוחות וכו').

כזכור, נקבע לאחר הפיחות היטל על המלאי בשיעור הפיחות והיצרנים נדרשו להצהיר על המלאי שברשותם. עם זאת, הונהג הסדר עם היצרנים שנתחייבו בהיטל, שלפיו לא תחול חובת תשלום על יצרנים שימשיכו למכור מהמלאי במחיר הישן¹. נוסף על כך נאסר על יצרן יבואן או סיטונאי למכור מוצר או שירות במחיר העולה על המחיר היציב — כלומר המחיר ששרר לפני הפיחות². כצעד מלווה לפיחות הל"י הונהג פיקוח על המחירים. היתר להעלות מחירים הותנה בהגשת תחשיבים ונימוקים מתאימים.

מדיניות זו נתנה אותותיה במשך כחודשיים לאחר הפיחות בהחלישה במידה מסוימת את העוצמה של העלייה במחירים, שהיתה מתרחשת באווירה הכללית של עליית מחירים, שהיא תולדה טבעית של פיחות. מטרתה היתה למנוע עליית מחירים ללא קשר עם התייקרות מרכיב היבוא או בשיעור העולה מהמתחייב מהפיחות (המדובר במוצרים בלבד ולא בשירותים). עליית מחיריהם של האחרונים היתה ניכרת, כפי שנראה להלן). חסרונה של השיטה נעוץ בכך, שיצרה תקופת רגיעה במחירים, שלאחריה ניתן היה לצפות בוודאות, שתחול עליית מחירים³, על כן נוצר גל של ביקוש, שלא מצא כמעט את ביטויו בעליית מחירים⁴. סביר להניח אפוא, שהמלאי שבידי היצרנים ירד אל מתחת לכמות הרצויה להם, והדבר יביא כנראה, לחידוש המלאי⁵.

הדחייה האמורה של העלייה במחירים לאחר אוגוסט 1971 משתקפת במדדי המחירים (ראה לוח ו'—3). העלייה במדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה בתקופה אוגוסט-אוקטובר 1971 היתה אמנם נמוכה בשיעור בולט מן העלייה שהיתה בתקופה המקבילה ב-1970 (ההפרש ביניהן עולה על 3 אחוזים), אולם לקראת סוף השנה התקרבה עליית המחירים הסיטוניים ב-1971 לזו של 1970. אשר למדד המחירים לצרכן, עליית המחירים דמתה כבר בחודש אוקטובר 1971 לזו של התקופה המקבילה ב-1970, ולקראת סוף השנה היתה עליית המחירים במדד זה גבוהה יותר מזו של התקופה המקבילה ב-1970. ההפרש מוסבר במידה רבה על ידי העלייה במחירי הבשר, הירקות והפירות.

אולם כבר במשך תקופה זו (מאוגוסט 1971) ניכרו בתחומים שונים — עובדה שלא ניתן לאתרה מהעלייה הממוצעת של מדדי המחירים — עליות מחירים גבוהות מאלה של 1970. (ראה לוח ו'—5).

כאמור, היתה העלייה בהוצאות הייצור ניכרת ב-1971 בעיקר בעקבות פיחות הל"י ועליות השכר. התייקרות היבוא (הן בעקבות הפיחות, עליית מחירי חו"ל והייסופים של ארצות שונות ביחס לדולר) הינה רובה ככולה אקסוגנית, מבחינה זו שהיא קשורה בהחלטות מדיניות או בגורמים שהם מחוץ למשק, והשפעתה על המחירים היא ישירה. לעומת זאת, עליית הוצאות

¹ על פי התקנות, אם לא מקיים היצרן את ההסדר כולו או קצתו — יחוייב בתשלום ההיטל — על פי שיקול דעתו של הממונה, שנתמנה מטעם משרד המסחר והתעשייה. יצרן אינו חייב לבוא לידי הסדר והוא יכול לבחור בתשלום ההיטל. כל זה הביא לכך, שלהסדר היתה השפעה אפקטיבית על המחירים במובן זה, שהעלייה נדחתה עד לאחר שיאול המלאי הישן. דחייה זו המשתקפת מהנתונים (ראה לוח ו'—3, למשל) נובעת מההסדר בלבד, ובוודאי לא היתה מושפעת מכוחות שוק.

² באופן מדויק, המחיר ששרר ב-15.8.71. יש לציין כאן, שהחוק כלל במונח מחיר גם את תנאי המכירה ואת תנאי התשלום.

³ אין זה מצב רגיל של ציפיות לעליות מחירים. במקרה דנן לא היה ספק בכך, שיתהוו עליות מחירים לאחר שיאול המלאי.

⁴ בתקופה זו חל גידול רב במכירות של מסחר קמעוני ובעיקר מוצרים בני קיימא.

⁵ יש כאן שני תהליכים מנוגדים: האחד, הוא השפעת "התרחבות" חיובית, כלומר, מסייעת להגדלת היבוא, והיא נובעת מהרצון להתאים מחדש את המלאי הקיים למלאי הרצוי. השני, השפעת התחלופה, כלומר, השפעת השינוי במחיר היחסי כתוצאה מהפיחות, הפועל בכיוון הקטנת היבוא. אילו נמנעה השפעת ההתרחבות. הוּו על ידי העלאת המחירים מיד לאחר הפיחות, היה הדבר, כשלעצמו, תורם להקטנת היבוא.

השכר משקפת בשנת 1971 בעיקר התאמה לכוחות שוק (כלומר היא נבעה בעיקרה מהגידול בביקוש בשוק המוצרים הסופי), ורק בחלקה הינה אקסוגנית בהיותה מושפעת מההסכמים הקיבוציים ומתביעות שכר עקב עליית מחירים הגובעת מייקור היבוא.

לוח ו' - 3

העלייה במדדי מחירים שונים, 1970 ו-1971

ינואר-יולי	אוגוסט	ספטמבר	אוקטובר	נובמבר	דצמבר	אוגוסט-אוקטובר	אוגוסט-דצמבר
מדד המחירים לצרכן							
1970	2.6	0.5	4.0	2.0	0.0	6.6	7.4
1971	4.0	0.5	3.2	2.1	1.6	6.0	9.0
מדד המחירים לצרכן ללא ירקות ופירות							
1970	3.5	0.2	4.0	1.6	0.7	5.9	7.0
1971	4.5	0.9	3.2	1.5	1.4	5.8	8.0
מדד המחירים לצרכן בניכוי סעיפי ירקות ופירות ובשר ומוצרי							
1970	3.6	0.3	4.0	1.8	1.1	6.2	7.6
1971	3.5	0.5	2.2	2.0	2.2	4.8	8.1
מדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה							
1970	4.5	1.3	5.4	1.1	0.3	7.9	8.7
1971	1.9	0.8	2.4	1.6	2.3	4.8	8.2

ה פ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

נראה, מכל מקום, שעליית המחירים חרגה במידה מסוימת מעבר להתייקרות בהוצאות הייצור האקסוגניות — עובדה, המלמדת, כשלעצמה, על התגברות לחצי הביקוש ב-1971. הוצאות ייצור אלו כוללות את פירות ה"ל", הייסופים, עליית השכר מההסכמים הקיבוציים, הנחה שבעלי הון ינסו גם הם לשמור על חלקם בתמורה להון ועליית מחירי יבוא בחו"ל. תרומת הפיחות להוצאות הייצור בתחום הצריכה הפרטית נאמדת בכ-6 אחוזים, השכר מההסכמים הקיבוציים — 2 אחוזים, הייסופים — 2 אחוזים, ההון — 1.5 אחוז ומחירי היבוא בחו"ל — כאחוז אחד. כל אלו מסתכמים ב-12.5 אחוזים, בערך, והם מהווים גבול עליון להשפעת השינויים בהוצאות הללו על הוצאות הייצור. כדי לחשב את העלייה המתחייבת במחירים יש להתחשב בעליית פריון הייצור, ואותו יש לנכות מהגידול בהוצאות על גורמי ייצור (עבודה והון). אומדן העלייה המתחייבת במחירים

יסתכם איפוא בכ־10 אחוזים, ויש להשוותו לעלייה בפועל במחירים, כפי שהיא משתקפת במדד המחירים לצרכן, שהסתכמה, כאמור, ב־13.4 אחוזים¹.

הבדל דומה בין העלייה המתחייבת לעלייה בפועל במחירים מתקבל לגבי ענף התעשייה (ראה להלן). אך לגבי ענף הבנייה, השירותים והחקלאות, ניכרים הבדלים בולטים בין העלייה בפועל במחירים לבין העלייה המתחייבת כתוצאה מהתייקרות הוצאות הייצור האקסוגניות. לכן בענפים אלו, ובעיקר בבנייה ובשירותים, אפשר להסביר את מלוא עליית המחירים על ידי הביקוש בלבד. להוציא ענפים אלו, לא היתה החריגה גדולה ביותר, עובדה המצביעה על כך, שגם אלמלא תנאי הביקוש הגואה בשוק, לא היתה מתרחשת בענפים אלה עליית מחירים נמוכה בהרבה, כתוצאה מהלחץ של עליית הוצאות הייצור.

לוח 4'

העלייה במדדי מחירי התשומות השונות, 1970 ו־1971

ינואר-דצמבר	יולי-דצמבר	ינואר-יוני
המדד הכולל		
מדד מחירי התשומה בחקלאות		
12.2	8.1	4.0
1970		
13.6	9.8	3.5
1971		
מדד מחירי התשומה בבניה		
12.1	1.0	11.0
1970		
13.1	5.4	7.5
1971		
מדד מחירי התשומה בסלילה		
10.0	3.3	6.6
1970		
16.1	8.6	7.4
1971		
המדד בניכוי שכר העבודה		
מדד מחירי התשומה בחקלאות		
12.5	11.0	1.4
1970		
16.0	13.0	2.6
1971		
מדד מחירי התשומה בבניה		
11.0	6.9	4.0
1970		
10.5	9.5	1.0
1971		

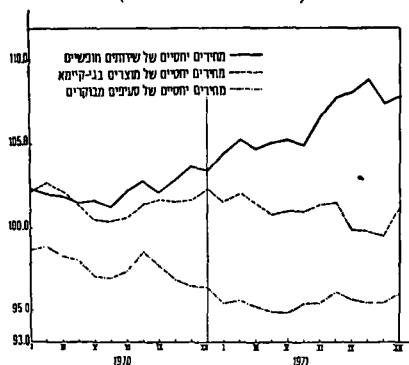
ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹ כל החישוב מבוסס על נתונים במשך השנה. תרומת הפיחות מחושבת על פי מכפלות של מרכיבי היבוא האפקטיביים, הכוללים מס קנייה של שנת 1970 בעליות שערי החליפין האפקטיביים בעקבות הפיחות. תרומת השכר לפי ההסכמים הקיבוציים נחשבת כמכפלת מרכיב השכר הכולל ב־6 אחוזים. תרומת ההון מבוססת על הנחה, שבעלי ההון ניסו להעלות את הרווח בשיעור דומה לעליית השכר (בהתאם להסכמים הקיבוציים). (פרטים נוספים מצויים בנספח ו'—1).

אכן, לגבי המחצית השנייה של 1971 היתה העלייה בפועל במחירים דומה, פחות או יותר, לעלייה המתחייבת מהפחות. עובדה זו, כלומר גלגול מלוא העלייה בהוצאות על המחירים מצביעה גם על קיום הלחץ לעליית מחירים מצד הביקוש, שמצא לעצמו פורקן בתקופה זו. מן הראוי לציין כאן, שישנם סעיפים שונים בצריכה הפרטית, שהתפתחות מחיריהם בטווח הקצר אין לה קשר לביקוש — אלו הם הסעיפים המבוקרים שאת מחיריהם קובעת הממשלה. לסעיפים אלו מיוחסים קרוב ל-4 אחוזים מהעלייה הכללית במדד המחירים לצרכן במשך השנה. בתוספת הבשר, שהממשלה היא הקובעת במידה רבה את מחירו, מגיעה התרומה לכ-6 אחוזים מהעלייה הכללית במדד זה.

דיאגרמה ו' 2

שיעור העלייה של המחירים היחסיים*
1970 ו-1971
(הבסיס : 1969=100)

* המחיר היחסי מתקבל על ידי חלוקת מחירי הקבוצה המתאימה במדד המחירים לצרכן ללא ירקות ופירות.

בשנת 1971 היתה התרחבות מוניטרית מואצת, המשתקפת בגידול של כ-28 אחוזים באמצעי התשלום במשך השנה. התרחבות כזו עלולה להאיץ יותר את קצב העלייה במחירים, אלא שהשפעותיה ניכרות, בדרך כלל, בפיגור. בשנת 1971 עדיין לא בוטאה מלוא ההשפעה של העלייה באמצעי התשלום על עליית המחירים. ההנחה היא, שהפיגור הנה נמשך כמחצית השנה, ואולי אף יותר. במלים אחרות, העלייה באמצעי התשלום במשך המחצית השנייה של 1971, שהיתה בשיעור 10 אחוזים בקירוב, לא השפיעה עדיין, כפי הנראה, על המחירים, והיא תתן אותותיה במשך שנת 1972. מצד שני, גדל הביקוש להחזקות נכסים כספיים ונכסי דלא נייד, ופירוש הדבר שהלחצים מצד הגידול הניכר באמצעי התשלום הופנו בחלקם לשווקים אחרים, ושם אכן עלו המחירים. כך נמנעה עליית מדד המחירים לצרכן בממדים המקבילים להתרחבות המוניטרית.¹

שאלה אחרת היא, האם נותרו לחצים לעליית מחירים ב-1972, שמקורם בגידול הוצאות הייצור ב-1971. אם מוסיפים לעלייה בהוצאות הייצור, שחושבו לעיל, גם את עליית השכר לשכיר, שחרגה מזה של ההסכמים הקיבוציים, מתקבלת התייקרות בשיעור 15—16 אחוזים בהוצאות הייצור. לאחר ניכוי העלייה בפריזון הייצור, הפועלת להורדת המחירים, מתקבלת עלייה דומה, פחות או יותר, בהשוואה לעליית המחירים. המסקנה הינה, שלא נותרו לחצים לעליות מחירים בעתיד ב-1972, שמקורם בהתייקרות הוצאות הייצור ב-1971. הדבר מעיד, שהשפעת הפיחות מוצתה במרביתה כבר בסוף 1971.²

מן הראוי לציין, שאינפלציה של ביקוש משפיעה לא רק לעליית מחירים אלא גם לגידול היבוא. בשנת 1971 גדל היבוא בניכוי יבוא ביטחוני ישיר בכ-19 אחוזים, לעומת כ-6 אחוזים בלבד ב-1970. בעיקר יש לציין את העלייה המהירה ביבוא נכסי צריכה ברביעי השלישי של השנה (שנמכר, כאמור, במחירים הישנים שלפני הפיחות וכך ספג חלק מהגידול בביקוש). כמו כן במשך החודשים ינואר—יולי התרכזה עיקר עליית המחירים בקבוצה מצומצמת של סעיפים, כגון: בשר ומוצרים, מים וחשמל ושכר דירה. במשך תקופה זו התחדשה המגמה של העלייה ביבוא לאחר ירידה במחצית השנייה של 1970. יתכן אפוא, שמגמה זו פעלה לספוג חלק מהגידול בביקוש בתקופה זו — חלק שהיה עשוי להיות מופנה למקורות מקומיים ולהגביר את הלחץ לעליות מחירים.

¹ גם לאחר הפיחות ב-1962 ספגה הגיאות בשוק המניות והמקרקעין חלק נכבד מהגידול באמצעי התשלום, והתוצאה היא, שב-1963 היה קצב עליית המחירים נמוך בשיעור בולט בהשוואה לשנת 1962.
² עריכת ניתוח דומה כשמוסיפים את שנת 1970 אין בה לשנות מסקנה זו (כלומר, שלא נותרו לחצים לעליות מחירים בשנת 1972 שמקורם בשנים 1970—1971).

הפיחות, מעצם טבעו, משנה את המחירים היחסיים — הוא מייקר יחסית את מוצרי היבוא. (דיון מפורט על מחירים יחסיים ראה בסעיף הבא). אולם, לפיחות היתה השפעה גם על רמת המחירים הכללית, עם כל המשתמע מכך בעיקר ביחס לעלויות שכר, מן הסיבות שלהלן: (א) קשיחויות של מחירים כלפי מטה גורמות לכך שהעלות מחירי קבוצה אחת של מוצרים ושירותים מביאה בדרך כלל לעליית רמת המחירים הכללית; (ב) קיימות קבוצות, בעיקר מוגזג פולים וספקי שירותים למיניהם, המעלות מחירים ללא קשר לעליית ההוצאות בגלל הפיחות (ראה להלן מחירי שירותים חופשיים); (ג) העלייה בביקוש המצרפי והעלייה בנוילות — שהש- לכותיהן, בדרך כלל, אינן מידיות — הלוחצות לעלויות מחירים.

לבסוף, כדאי להזכיר, שקצב התפתחות המחירים בראשית 1972 היה מהיר למדי, אך הקצב ירד בהשוואה לחודשים האחרונים של שנת 1971. מדד המחירים לצרכן עלה בינואר-מארס 1972 בכ-3 אחוזים — שיעור הדומה לזה של 1971 וגבוה בהשוואה ל-1970 בתקופות המקבילות.

3. המחירים בענפים השונים

א. התפתחות מחירי המוצרים

מחירי המוצרים, המהווים יותר ממחצית המשקל הכללי במדד המחירים לצרכן, עלו ב-13 אחוזים במשך שנת 1971 בהשוואה ל-8.7 אחוזים במשך 1970. למעלה מ-60 אחוזים מהעלייה במשך השנה מקורה בתקופה שלאחר הפיחות באוגוסט 1971. ב-1970 היה חלקה של העלייה לאחר אוגוסט — 90 אחוזים. ההבדל בין שתי השנים מקורו ביציבות המחירים בתחום המוצרים,

לוח ו' — 5

עליית מחירים של קבוצות מוצרים ושירותים שונים הכלולים

במדד המחירים לצרכן, 1970 ו-1971

1971		1970		דצמבר לעומת דצמבר		המשקל במדד 1969=100.0	
אוגוסט- דצמבר	ינואר- יולי	אוגוסט- דצמבר	ינואר- יולי	1971	1970		
(אחוזים)				(אלפיות)			
7.8	4.7	4.9	3.4	12.9	8.5	200.9	שירותים מבוקרים
9.9	1.5	7.8	0.9	11.5	8.8	97.1	סעיפים מבוקרים אחרים
8.5	3.6	5.9	2.6	12.4	8.6	298.0	סך כל הסעיפים המבוקרים
9.3	7.7	7.0	5.5	17.8	12.9	111.4	שירותים חופשיים
7.9	3.5	9.0	3.3	11.6	12.6	124.4	מוצרים בני-קיימא
							שאר הסעיפים ללא ירקות
7.3	3.7	8.3	—1.0	11.3	7.4	246.5	פירות ודיר
							סך כל המדד ללא ירקות
8.2	4.2	7.5	1.9	12.7	9.5	780.3	פירות ודיר

הערות: שירותים מבוקרים כוללים: שכר דירה, חשמל ומים, תחבורה וקשר, ביטוח ומסים, שירותי קופת חולים, חינוך (להוציא שיעורים, הרצאות, השתלמויות, ספרים וציוד לימודים) ועזרה בבית. סעיפים מבוקרים אחרים כוללים: דלק, ביצים, חלב ומוצרי חלב, משקאות אלכוהוליים, סוכר, סיגריות, טבק ולחם, דגנים ומוצרי בצק (להוציא בייסקוויטים, עוגות וכו'). שירותים חופשיים כוללים: שירותי בנייה, רפואה פרטית, רפואת שיניים, שירותים ציבוריים אחרים. שירותים אישיים (להוציא עזרה בבית), תיקון נעליים, תפירה וחיתוט. מוצרים בני קיימא כוללים: ריהוט, דודי שמש, מכשירי בישול ואפייה בנז, ציוד חשמלי לבית, רדיו פטיפון וכו' ורכב פרטי.

המשקל: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והישועי בנק ישראל.

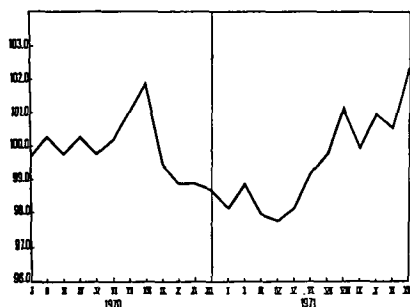
ששררה בינואר—יולי 1970: בתקופה זו הם עלו בפחות מאחוז אחד, ואילו בתקופה המקבילה ב-1971 היתה עלייה בשיעור 4 אחוזים. חלק נכבד מעלייה זו (בשיעור 4 אחוזים) מקורו בעליית מחירי הבשר. לגבי התקופה שלאחר אוגוסט היתה ב-1971 עלייה גדולה יותר בסעיפים המבוקרים (לחם, חלב, ביצים וכיו"ב), בהשוואה לאותה תקופה ב-1970, בעקבות צמצום התמיכות. לעומת זאת היתה העלייה במוצרים בני קיימא לאחר אוגוסט 1971 קטנה מזו שהיתה בתקופה המקבילה ב-1970, ולכן תרומתם לעלייה במדד הכולל היתה נמוכה יותר ב-1971 והגיעה לכ-10 אחוזים, בהשוואה לתרומה של כ-16 אחוזים ב-1970. הסיבה לכך געוצה בדחיית העלאת המחירים לאחר הפיחות עקב המדיניות שננקטה, כאמור, בקשר עם היטל היבוא וברגיעה שחלה בעליית הביקוש עם תום המלאי (ראה לעיל).

1. התעשייה

המחירים לצרכן של מוצרי התעשייה עלו במשך 1971 ב-12 אחוזים בהשוואה לכ-9 אחוזים במשך 1970. המחירים הסיטוניים של התפוקה התעשייתית עלו, כאמור, ב-10.3 אחוזים במשך 1971. מבין המחירים הסיטוניים שנרשמה בהם עלייה ניכרת היו: כלי הובלה, עץ ומוצריו, כימיקלים ונפט ומזון.

דיאגרמה 3'

שיעור העלייה של מחירי השירותים,
לעומת מחירי המוצרים, 1970 עד 1971
(ממוצע 1969=100.0)

ראוי לקשור עליות אלו במחירים להקפאת מחירי התעשייה באמצעות הפיקות על המחירים שהתלווה לפיחות הל"י. מסתבר, שהקפאה כזו גודעת לה השפעה כמותית לא גדולה, ולכל היותר היתה לה יעילות מסוימת לגבי ריסון עליות מחירים כתוצאה מעליות שכר, שכן התייקרות חומרי גלם מיבוא הוכרה כגורם מוצדק לעליית מחירים. אכן, מרבית האישורים לעליית מחירים נעים סביב 8 אחוזים, ובשיעור דומה עלו המחירים לאחר הפיחות. בחינת התפתחות המחירים השנתית מלמדת, שמחירי התעשייה פוגרו מעט ביחס למחירי כלל המקורות, והיו נמוכים באופן יחסי למחירי השירותים ב-4—5 אחוזים, וביחס למחירי השירותים החופשיים — בכ-8 אחוזים. הדבר אמור לגבי כלל התעשייה. אולם אפשר, שבתחומים מסוימים התקשו יצרנים להעלות מחירים בגלל הפיקות על המחירים. כן ייתכן, שלעיתים נעקף הפיקות בדרך של שינויי איכות המוצר.

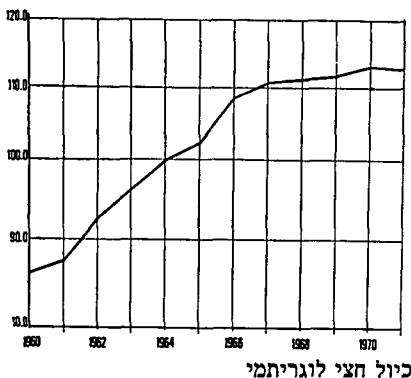
בהקשר לזה יש לציין, שעליית המחירים בענף התעשייה חרגה אך מעט מהעלייה המתחייבת מהתייקרות הוצאות הייצור האקסוגניות ומפריז הייצור¹.

¹ תרומת הפיחות מוערכת ב-7.5 אחוזים, תרומת השכר לפי ההסכמים הקיבוציים — בכ-2 אחוזים, תרומת היתון — 1.5 אחוז, והייסופים בכ-2 אחוזים. העלייה המתחייבת במחירים המתקבלת ע"י ניכוי פריזן הייצור של כ-5 אחוזים מסתכמת בסביבות 8 אחוזים, כל זה בהשוואה לעלייה של כ-10 אחוזים במחירים בפועל. (לשם פרטים ראה נספח ו-1).

מחירי התוצרת החקלאית, שבמדד המחירים לצרכן, היו גבוהים בממוצע שנתי 1971 בכ-13 אחוזים בהשוואה ל-1970. במשך השנה הסתכמה העלייה בכ-18 אחוזים בהשוואה לכ-6 אחוזים בלבד במשך 1970. הדבר נובע בעיקר ממחירי הירקות והפירות הטריים¹, שהיו גבוהים בדצמבר 1971 בכ-21 אחוזים, בהשוואה לדצמבר 1970 (בממוצע שנתי הם עלו ב-12.5 אחוזים). לעומת זאת, התייקרות הוצאות הייצור האקסוגניות הגיעה לגבי ענף החקלאות לכ-10 אחוזים, במשך 1971². בניכוי פיריון הייצור תהיה העלייה המתחייבת במחירים אף גמוכה יותר.

ב. התפתחות מחירי השירותים

דיאגרמה ו' 4
מדד מחיר השירותים מחולק במדד מחירי סך המוצרים, 1960 עד 1971
(הבסיס: 1964=100.0)

בעליית מחירי השירותים שבמדד המחירים לצרכן חלה האצה במשך 1971. הם עלו בכ-15 אחוזים, לעומת כ-10 אחוזים במשך 1970. שיעור עלייה זה מהיר אף כי הקשר של השירותים לעלייה בהוצאות הנובעות מייקור היבוא רופף למדי. יתר על כן, ההח- שה בעליית המחירים — עלייה בכ-2 אחוזים לחודש — התרחשה לאחר הפיחות של 1971. שיעור עלייה זה גבוה במידה ניכרת מזה שלאחר אוגוסט 1970. הקשר הוא כנראה עקיף — ספקי השירותים ניסו להעלות את המחיר היחסי של השירותים שירדו בעקבות הפיחות. ניסיון כזה הוא בר ביצוע רק בתקופה של לחצי ביקוש חזקים. יש לזכור שבתחום זה ההיצע מוגבל באופן יחסי בגלל העדר יבוא מתחרה. לעומת זאת, במרבית המוצרים שהצעם ניתן להגדלה מהיבוא קיימת תקרה לעליית המחיר — מחיר היבוא בתוספת המיסים המוטלים עליו.

עלייה ניכרת חלה בשירותים החופשיים — אלה מהווים כמחצית ממשקל כלל השירותים, וכ-11 אחוזים מהמשקל הכללי במדד. העלייה במחירי השירותים החופשיים הסתכמה במשך 1971 בכ-18 אחוזים, לעומת כ-13 אחוזים במשך 1970. למעלה מ-9 אחוזים היתה עלייה במחיר לאחר אוגוסט ועד סוף שנת 1971.

אשר למחיר היחסי של השירותים לעומת המוצרים שבמדד המחירים לצרכן, החל מאוגוסט 1970 חלה ירידה במחיר היחסי של השירותים, לעומת המוצרים, בעקבות ההיטל על היבוא. ירידה זו נמשכה עד אפריל 1971 ומאז עלה המחיר היחסי של השירותים (ראה דיאגרמה ו-3). העלייה האחרונה קיזזה את הירידה הקודמת, ובממוצע שנתי לא חל שינוי במחיר היחסי. כדאי להזכיר שבתחום זה קיימת המגמה ארוכת הטווח — שהתקיימה בתקופת הגיאות שלפני המיתון — של עלייה מהירה במחירי השירותים ביחס למוצרים.

¹ בעלייה בפועל במחירים במשך השנה בענף החקלאות יש תנודות הנובעות מסעיף ירקות ופירות, ולכן כדאי להשוות את העלייה המתחייבת במחירים לעלייה הממוצעת השנתית במחירים בפועל. נראה אפוא, שעליית המחירים בפועל חרגה במידה בולטת, מהעלייה המתחייבת במחירים. במחירים ליצרן החקלאי נרשמה עלייה גמוכה יותר במחירי ירקות ופירות (ראה על כך בפרק החקלאות).
² תרומת הפיחות מוערכת בכ-3.5 אחוזים (מרכיב היבוא הכולל — 20 אחוזים — כפול עליית שער החליפין האפקטיבי בחקלאות של 16.6), תרומת השכר להסכמים הקיבוציים הינה בסביבות 3 אחוזים, תרומת ההון 2 אחוזים והיסופים — 1.5 אחוז.

מגמת העלייה במחירי הדירות נמשכה בקצב מואץ בשנת 1971. בממוצע לשנת 1971 עלו מחירי הדירות בממוצע שנתי בכ־26 אחוזים בהשוואה לשנת 1970. מדצמבר 1970 ועד לדצמבר 1971 (אמצע תקופת סקר אחת ביחס לשנייה) עלו המחירים בכ־36 אחוזים. באותו זמן עלו המחירים של התשומות בבנייה למגורים בכ־11 אחוזים בלבד. העלייה במחירי הדירות הדביקה בשיעור בולט את העלייה במחירי התשומה בבניה למגורים גם לגבי שנים קודמות, והדבר נבע מלחצי הביקוש השוררים בענף זה הנוזנים במידה רבה מגורמים ספקולטיביים.

ההתפתחויות הללו במחירי דירות ודמי מפתח נלקחו מתוך סקר מיוחד על מחירי דירות, שהעבירה הבעלות עליהן נרשמה במשרדי מס שבח מקרקעין, וכל סקר הקיף תקופה של 6

לוח 6

מחירי דירות ודמי מפתח לפי נתוני הסקר, 1968 עד 1971

(הבסיס: 1964 = 100.0)*

סך הכול		דמי מפתח		מחירי הדירות		אמצע תקופת הסקר
העלייה או הירידה	המדד	העלייה או הירידה	המדד	העלייה או הירידה	המדד	
0.1	109.0	-1.9	100.6	0.5	111.3	1968 ינואר
0.4	109.4	-1.5	99.1	0.9	112.3	אפריל
1.2	110.7	-3.7	95.4	2.3	114.9	יולי
2.3	113.1	-3.5	92.1	3.5	118.9	אוקטובר
3.3	116.8	1.3	93.3	3.7	123.3	1969 ינואר
4.2	121.7	6.3	99.2	3.7	127.9	אפריל
2.2	124.4	-0.3	98.9	2.7	131.4	יולי
2.8	127.9	0.3	99.2	3.4	135.9	אוקטובר
4.4	133.5	3.2	102.4	4.7	142.3	1970 ינואר
6.1	141.6	9.1	111.7	5.4	150.0	אפריל
4.0	147.3	3.8	115.9	4.1	156.2	יולי
1.3	149.2	-4.3	110.9	2.3	159.8	אוקטובר
4.0	155.2	-2.3	108.3	5.1	167.9	1971 ינואר
6.3	164.9	2.8	111.3	6.9	179.5	אפריל
3.4	170.5	-9.3	100.9	6.7	191.5	יולי
9.9	187.4	9.1	110.1	10.2	211.0	אוקטובר
**7.3	201.1	**6.8	117.6	**7.5	226.8	1972 ינואר

* לגבי שנים 1970, 1971, 1972 נלקחו משקלי הדירות ודמי מפתח המעודכנים לפי בסיס 1964 = 100.0.
 ** אחת שינוי זה הוא אומדן ארעי.
 המקור: עיבודים של בנק ישראל על סמך נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

העלייה במחירי הדירות בהשוואה למחירי התשומות בבניה למגורים, 1965 עד 1971

העלייה במחירי הדירות (לעומת התקופה הקודמת)	העלייה במחירי התשומות בבניה למגורים (לעומת התקופה הקודמת)	
2.6	4.1	אפריל 1965 — דצמבר 1965
-0.7	2.7	אוקטובר 1965 — יוני 1966
-2.6	5.4	אפריל 1966 — דצמבר 1966
-0.7	-1.7	אוקטובר 1966 — אוקטובר 1967
3.9	0.8	יולי 1967 — מרס 1968
2.3	3.5	ינואר 1968 — אוקטובר 1968
6.6	0.8	יולי 1968 — מרס 1969
7.0	1.3	ינואר 1969 — אוקטובר 1969
7.3	2.7	יולי 1969 — מרס 1970
10.1	7.6	ינואר 1970 — אוקטובר 1970
6.8	4.7	יולי 1970 — מרס 1971
13.2	4.6	ינואר 1971 — ספטמבר 1971

ה ס ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

חודשים. לעומת זאת, במדד המחירים לצרכן כלולים מחירי דירות ודמי מפתח המשקפים בחלקם גם את העלויות במחירי התשומה בבנייה למגורים בחודשים שבהם אין נתונים על מחירי דירות מהסקרים הללו. מחירי דירות ודמי מפתח הכלולים במדד היו גבוהים ב-13.8 אחוזים ב-1971 בהשוואה ל-1970.

נראה, שהחל מ-1967, עם המפנה שחל במגמת מחירי הדירות, היתה העלייה במחירי התשומות בבניה למגורים נמוכה יותר מהעלייה במחירי הדירות. לפני כן בתקופת המיתון נרשמה עלייה גבוהה יותר במחירי התשומות בהשוואה למחירי הדירות. חישוב מקדם המיתאם בין שתי העלויות מראה על היעדר קשר או קשר חלש¹ ביניהן — עובדה המחזקת את הטענה, שההתפתחות המהירה בביקוש תרמה לעודפי ביקוש בענף זה והעלתה במידה ניכרת את מחירי הדירות.

¹ מקדם המיתאם הסתכם ב-0.3.